

2023-05-05

Dnr: Ju2023/00125

ju.remissvar@regeringskansliet.se;

ju.L2@regeringskansliet.se.

Tryggare hem för barn

Sammanfattning

Bris, Barnens rätt i samhället, har beretts tillfälle att yttra sig över de förslag som framgår i utredningen *Tryggare hem för barn* (SOU 2022:71).

- Bris välkomnar utredningens förslag som stärker barnets möjlighet att komma till tals i mål om vårdnadsöverflyttning, vad gäller rätt till offentligt biträde och fortsatt stöd från placerande kommun efter att vårdnadsöverflyttning har kommit till stånd.
- Bris anser att frågan om adoption av barn som placeras hos familjehem bör utredas vidare.
- Bris ser med oro på utredningens förslag om ändringar av föräldrabalkens regler gällande vilka omständigheter som ska ligga till grund för prövning av umgänge.
- Bris förordar att regeringen vidtar åtgärder för att utreda möjligheten att barn biträds av ett eget ombud i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Bris sammanfattande synpunkter

I utredningen *Tryggare hem för barn* (SOU 2022:71) återfinns ett flertal förslag om ändringar i föräldrabalken, vad gäller frågor om vårdnadsöverflyttning, adoption och umgänge. Utredningen tillsattes med syfte att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn och barn som har upplevt våld av närstående.

Bris ser positivt på utredningens ambition att involvera barn och barns röster i utredningen, även om det slutgiltiga antalet deltagande barn hade kunnat vara högre. De förslag som läggs fram i utredningen påverkar barn i allra största grad, varför det är av stor vikt att de bereds möjlighet att inkomma med åsikter gällande materialet.

Bris beklagar att det under de senaste åren har skett flera parallella utredningar kring barns rättigheter inom bl.a. socialrätten och familjerättens områden. Resultat har blivit en fragmenterad lagstiftning som försvårar stärkandet av barns rättigheter. Det finns således behov av en översyn av reglerna och en skiftad tyngdpunkt från föräldrars rätt, till ett regelverk präglad av barnets rättigheter både materiellt och processuellt.

Bris tillstyrker delvis de förslag som gäller vårdnadsöverflyttning och offentligt biträde. Utredningen har föregåtts av ett grundligt arbete, och de förslag som övervägs ligger i linje med barnkonventionens regler avseende barns möjlighet att komma till tals. Barn får en stor processuell inverkan på målets avgörande i samband med att barnet företräds av ett offentligt

biträde, vars uppdrag är att tillgodose barnets rättigheter. Bris anser dock att förslaget om en stärkt återföreningsprincip bör uteslutas.

Bris ser ett behov av att vidare utreda hur barnets rättsliga ställning kan stärkas i frågor om adoption av barn som under lång tid har varit placerade i familjehem. Barnets bästa ska vara centralt, och barnets åsikter ska tillmätas stor betydelse i förhållande till vem som kan erbjuda barnet en trygg och långsiktig stabilitet att växa upp i.

Bris tillstyrker delvis de förslag som gäller umgänge. Förslag om utbildningsinsatser, vidare inhämtande av sakkunnigutlåtande och att rätten gör helhetsbedömningar, är åtgärder som kan stärka barnrättsperspektivet. Bris ställer sig dock kritisk till borttagande av det befintliga kravet, om att särskilt beakta risk för att barnet utsätts för våld, som grund för bedömning av umgänge.

6. Vårdnadsöverflyttning

6.4.2 Återföreningsprincipen tydliggörs

Utredningens förslag: Vårdnaden om ett barn som stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet ska kunna flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet om det är bäst för barnet att inte återförenas med sina föräldrar utan i stället att det rådande förhållandet består.

Bris synpunkter: Den föreslagna ordningen innebär att tröskeln för en vårdnadsöverflyttning blir lägre, då kraven för en vårdnadsöverflyttning inte längre behöver vara "uppenbart" till barnets bästa. Bris ser positivt på detta. Dock ges återföreningsprincipen en central ställning i bedömningen. Barnet har en rätt till föräldrar enligt artikel 9 barnkonventionen, och barn, liksom föräldrar har en rätt till familjeliv enligt artikel 8 Europakonventionen. Att framhålla återföreningsprincipen innebär dock en risk för att föräldrarnas önskan om återförening får företräde för barnets rätt till skydd.

Även om de föreslagna omständigheterna som presenteras i paragrafens andra stycke (se 6.4.3., 6.4.4. och 6.4.5.) ger bedömningen en nödvändig bredd, hade bestämmelsen gynnats av att utesluta återföreningsprincipen.

Bris tillstyrker delvis förslaget.

6.4.6 Stödet till barn, särskilt förordnade vårdnadshavare och föräldrar efter en vårdnadsöverflyttning ska stärkas

Utredningens förslag: Det ska finnas en möjlighet för den kommun som beslutat om en familjehemsplacering att fortsätta bevilja insatser till barnet även efter en vårdnadsöverflyttning.

Bris synpunkter: Enligt utredningen konstateras att förhållandevis få vårdnadsöverflyttningar genomförs, vilket motiveras av den placerande kommunens socialnämnd stödinsatser avslutas när vårdnaden flyttas över till familjehemmet. Det är därför positivt att förslaget föreskriver möjligheten för den placerande kommunen att fortsätta bevilja insatser. Denna möjlighet behöver dock stärkas, med ett *ska*-krav, så att familjehemmet ska erhålla stöd om barnet eller familjehemmet begär det.

Bris tillstyrker delvis förslaget.

7. Prövning av frågor om vårdnadsöverflyttning

7.3.1 Mål om vårdnadsöverflyttning ska inte flyttas till allmän förvaltningsdomstol

Utredningens bedömning: Det finns inte tillräckliga skäl att flytta prövningen av mål om vårdnadsöverflyttning när ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet till allmän förvaltningsdomstol. Målen ska därför även i fortsättningen prövas i allmän domstol.

Bris synpunkter: Det finns anledning att se över möjligheten att låta frågan om en vårdnadsöverflyttning, som grundas på ett LVU-beslut, hanteras särskilt hos förvaltningsdomstol. Genom att låta frågan om vårdnadsöverflyttning prövas av förvaltningsdomstol skulle processen i större mån kunna präglas av tydlighet, förutsebarhet och delaktighet för barnet och därigenom stärka barnrättsperspektivet.

Frågan bör därför utredas vidare.

7.3.2 Talerätt för barn i mål om vårdnadsöverflyttning

Utredningens bedömning: Frågan om talerätt för barn i mål om vårdnadsöverflyttning bör inte närmare övervägas av denna utredning.

Bris synpunkter: Barnets rätt att komma till tals återges i artikel 12 barnkonventionen och är en av konventionens grundprinciper. Det innebär att rättigheten väger tungt i rättsordningen. Barn har en begränsad möjlighet att göra sin röst hörd i många processer som rör barnet, särskilt inom det familjerättsliga regelverket.

Rätten att komma till tals är starkt sammankopplad med begreppet om talerätten. Barn berättar för Bris att de saknar delaktighet i rättsliga förfaranden, vilket försvårar möjligheten för dem att förstå vad som kommer hända med dem. Talerätt för barn i processen om vårdnadsöverflyttning skulle kunna bidra till starkt delaktighet i ett mål som rör just dem själva.

Bris delar därför inte utredningens bedömning, utan förordar en översyn av barns talerätt i alla mål som berör barn, och särskilt i mål som rör vårdnad, boende och umgänge för att ytterligare stärka barnets rätt att komma till tals enligt artikel 12 barnkonventionen. För att detta ska realiseras i praktiken krävs också att barnet erhåller ett rättsligt ombud som kan företräda barnet.

7.3.3 Barn och vårdnadshavare ska ha rätt till biträde vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning

Utredningens förslag: Vid prövningen av vissa frågor om särskilt förordnad vårdnadshavare och tillfällig vårdnadshavare ska barnet och barnets vårdnadshavare ha rätt till biträde.

Bris synpunkter: Barn har enligt artikel 12 barnkonventionen en rätt att bli hörd i frågor som rör barnet. Det är därför av stor vikt att reformer genomförs för att ytterligare stärka barnets rätt att göras delaktig i rättsliga processer som rör barnet. Att barnet erhåller ett eget offentligt

biträde i mål som rör vårdnadsöverflyttning ligger i linje med arbetet att stärka barns rättigheter, och kommer gynna barn i frågor som avgör vem som ska ta hand om barnet.

Förslagen som föreslås i efterföljande avsnitt (se 7.3.5. – 7.3.13) välkomnas, särskilt vad gäller frågor om det offentliga biträdets roll, stöd och befogenheter.

Bris tillstyrker förslaget.

7.3.4 I vilka mål ska biträde utses?

Utredningens förslag: Biträde ska kunna utses vid prövningen av frågor om särskilt förordnad vårdnadshavare och tillfällig vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a §§ och 10 d § föräldrabalken.

Bris synpunkter: Det är positivt att barn beviljas ett offentligt biträde i mål om vårdnadsöverflyttning. Det bör dock understrykas att även mål om vårdnad, boende och umgänge skulle gynnas av en lagförändring som innebär att barn erhåller ett offentligt biträde i vårdnadstvister (se mer under *Särskilt om offentligt biträde i vårdnadstvister* nedan).

Bris tillstyrker förslaget.

8. Adoption

8.4.2 Lagstiftningen tillgodoser de särskilda behov av adoption som kan finnas hos familjehemsplacerade barn

Utredningens bedömning: Föräldrabalkens regler om adoption tillgodoser familjehemsplacerade barns behov av trygghet och stabilitet.

Bris synpunkter: I utredningen framgår att det är förhållandevis få barn som har blivit adopterade efter en långvarig placering i familjehem, och att det saknas forskning på området. Bris föreslår därför att detta utreds vidare.

9. Umgänge

9.4.2 Utgångspunkten för umgänge ska fortsatt vara barnets bästa

Utredningens bedömning: Det ska inte i lag regleras särskilda situationer när barnet som utgångspunkt inte bör ha rätt till umgänge med en förälder.

Bris synpunkter: Förslaget avser bestämmelsen i 6 kap. 2 a § FB. Där framgår att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Bedömningen av barnets bästa är kopplad till artikel 3 barnkonventionen, och därmed den barnrättsprövning som görs för att avgöra vad som faktiskt är barnets bästa i en given situation.¹ Att rätten ska göra en helhetsbedömning av det enskilda barnets bästa, framgår redan i bestämmelsens förarbeten.²

I den befintliga paragrafens andra stycke framgår att rätten särskilt ska beakta risken för att barnet eller en närstående utsätts för våld. Anledningen till att just dessa faktorer särskilt ska

¹ Prop 2005/06:99 s. 38 – 40.

² Prop. 1992/1993:139 s. 29.

beaktas framhålls redan i 1993 års reform.³ Syftet är att våld mot barnet uppmärksammas, och att barnet därmed begränsas från att vistas i den miljö där risken för våldet återfinns.

Bris befarar att borttagandet av den uttryckliga bestämmelsen om att beakta risk för våld, kommer innebära att rätten inte tar hänsyn till de olika situationer där barnet riskerar att fara illa. Den föreslagna bestämmelsen anses vara alltför otydlig i sin utformning.

I Jämställdhetsmyndighetens kartläggning om förekomsten av våld i vårdnadstvister från 2022, framgår att 64 % av målen innefattade uppgifter om våld. Trots att risk för våld särskilt ska beaktas enligt den nuvarande ordalydelsen, visade rapporten att endast i 32 % av de fall där våld förekommit, hade rätten bedömt våldet utgöra en risk. Med rättens bristande förhållningssätt gentemot förekomsten av våld i dagsläget, finns fog för oro att rätten i ännu högre utsträckning fortsätter negligera risken för att barn far illa. Att särskilt beakta risken för att barn far illa måste därför uttryckligt föreskrivas i lag.

Vidare, i bedömningen av barnets bästa i förhållande till umgänge med en förälder, ska barnets vilja och åsikt vara central. Även om barnet har upplevt ett trauma orsakad av en förälder, ska inte barnet fråntas rätten att träffa sin förälder. Däremot kan det bedömas olämpligt för barnet att träffa föräldern, men om barnet efter en längre tid aktivt och genuint vill träffa denne, ska det inte finnas några rättsliga hinder för att ett umgänge kommer till stånd.

Bris understryker att barnets rätt till sin förälder utgör en viktig rättighet som återfinns i artikel 9 barnkonventionen. Barnet ska inte, mot dess vilja, skiljas från sin förälder – såvida det inte utgör barnets bästa. Ett exempel på ett undantag när så kan ske är om barnet har utsatts för våld av en förälder.

Trots att lagstiftning är utformat så att barnet har rätt till umgänge med en förälder, är verkligheten en annan. Verkställigheten av umgänge är utformad på så sätt att barnet saknar rätt att vägra umgänge. Ett barn som inte vill träffa en förälder, kan därmed ändå tvingas träffa föräldern.

För att umgängesföräldern ska kunna få umgänget verkställt, finns en uppsättning rättsliga verktyg. Exempelvis kan boendeföräldern riskera vite om barnet inte medverkar till umgänge. Barnet kan även hämtas av polis.⁴ I praktiken är det därför inte barnet som har en rätt till sin förälder, utan föräldern som har en rätt till barnet.

I den aktuella utredningen föreskrivs att det inte finns någon plikt för barnet att umgås med föräldern. Det finns inte heller någon absolut rätt för föräldern att umgås med barnet.⁵ Trots detta, ser Bris med stor oro, hur domstolen förvägrar barnet rätten att motsätta sig umgänge.

Bris understryker behovet av en översyn av regelverket för att stärka barnets rätt att göras mer delaktig i processen och får sin vilja respekterad. Barnets egen vilja att utöva rätten till umgänge ska vara avgörande.

³ Prop. 1992/93:139 s. 29.

⁴ 21 kap. 1 – 6 §§ FB.

⁵ Se 2022: 17 s. 282 som hänvisar till Walin & Vängby m.fl., Föräldrabalken (9 juli 2021, version 21, JUNO kommentaren till 6 kap. 15 § FB).

Bris tillstyrker delvis förslaget.

9.4.3 Riktlinjerna för bedömningen av barnets bästa ska omformuleras.

Utredningens förslag: Bedömningen av barnets bästa är en helhetsbedömning av alla omständigheter som är aktuella för det enskilda barnet. Det ska därför inte längre anges att det vid bedömningen av barnets bästa särskilt ska fästas avseende vid några utvalda omständigheter.

Bris synpunkter: Borttagande av den uttryckliga riskbedömningen för att barn utsätts för våld har redan diskuterats ovan. Däremot ser Bris att bestämmelsen i 6 kap. 2 a § 2 st. andra strecksatsen föräldrabalken, gällande barnets rätt till en nära och god kontakt med båda föräldrar, kan tas bort. Utformningen har gjort att mödrar har förlorat vårdnaden till våldsamma fäder eftersom hennes beskyddande av barnet anses ha utgjort umgängessabotage.⁶

Av denna anledning finns det skäl till att denna bestämmelse tas bort.

Bris tillstyrker delvis förslaget.

9.4.4 Riskbedömningen – en del av helhetsbedömningen.

Utredningens förslag: Risken för att barnet far illa ska vara en del av helhetsbedömningen av vad som är barnets bästa.

Bris synpunkter: Barnets bästa ska vara en helhetsbedömning, vilket i viss utsträckning redan framgår av tolkningen av den befintliga bestämmelsen.⁷ Att man tydliggör riskbedömningen som en del av helhetsbedömningen är viktigt för prövningen av barnets bästa. Dock understryker Bris, liksom nämnts ovan, att risken för utsatthet av våld uttryckligen bör regleras i lagtexten.

Bris tillstyrker delvis förslaget.

9.4.5 Utbildningsinsatser.

Utredningens bedömning: Domstolsverket bör överväga behovet av att genomföra en utbildningsinsats när det gäller riskbedömningar i familjemål.

Bris synpunkter: Bestämmelsen hade gynnats av ett tydligare krav om att Domstolsverket ska genomföra en utbildningsinsats avseende riskbedömningar i familjemål. Utifrån Jämställdhetsmyndighetens kartläggning, framgår att domstolen alltför sällan genomför adekvata riskbedömningar och redovisar sådana resonemang i domskälen.⁸ Den bristande förutsebarheten utgör en haltande rättssäkerhet för ett barn, som befinner sig i en utsatt situation, och går stick i stäv med barnkonventionen.

För att motverka detta problem, är det av stor vikt att domstolarna får en nationellt likformig och obligatorisk utbildningsinsats. Den ska utgå ifrån ett tydligt barnrättsperspektiv, ha en särskild inriktning på våldets skadeverkningar, och vara evidensbaserad.

⁶ Jämställdhetsmyndigheten, 2022 s. 57-58.

⁷ Se artikel 3 barnkonventionen och särskilt FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr. 14 om hur man fastställer barnets bästa.

⁸ Jämställdhetsmyndigheten, 2022 s. 57-58.

Bris tillstyrker delvis förslaget.

9.4.6 Ytterligare sätt att inhämta utredning om barnets situation.

Utredningens förslag: Domstolen ska kunna inhämta ett sakkunnigutlåtande från en psykolog, om det behövs ytterligare utredning om barnets situation.

Bris synpunkter: Det är viktigt att barnets bästa blir ordentligt utrett, och det kan i vissa lägen finnas anledning att låta en psykolog lämna ett sakkunnigutlåtande. Bris understryker också att det är av stor vikt att den sakkunnige psykologen som lämnar ett utlåtande, har adekvat kunskap om barn och arbetar utifrån ett tydligt barnrättsperspektiv.

Bris tillstyrker förslaget.

Särskilt om offentligt biträde i vårdnadstvister

I utredningen föreslås införandet av offentligt biträde för barn i mål om vårdnadsöverflyttning, medan det anses olämpligt att samma processuella funktion införs för barn i mål som rör vårdnad, boende och umgänge. Bris anser att det är av vikt att regeringen tillsätter en utredning för barns möjlighet att erhålla ett offentligt biträde i sådana mål, med särskilt beaktande av barnets rätt att komma till tals utifrån artikel 12 barnkonventionen.

Realiteten för många barn, vars föräldrar genomgår en konfliktfylld vårdnadstvist, är att de mår väldigt dåligt.⁹ Regelverket för mål om vårdnad, boende och umgänge bygger på att föräldrarna, på lika villkor, kan sätta sina meningsskiljaktigheter åt sidan och se till barnets bästa. Det kan dock argumenteras för att faktumet att de båda går till domstol för att avgöra konflikten, innebär att schismen mellan dem är så omfattande, att de inte längre kan tillgodose barnets bästa.

Frågan om ett offentligt ombud för barn, och möjligheter för barn att komma till tals i vårdnadstvister, har diskuterats i tidigare utredningar.¹⁰ Inom doktrin beskrivs barnets delaktighet, eller brist därav, som en avvägning mellan det så kallade skydds- och aktörsperspektivet.¹¹

Hittills har skyddsperspektivet dominerat, om än med vissa lättnader, då familjerättssekreterare exempelvis utreder barnets vilja i frågan.¹² Barnet har dock saknat möjligheten att ta plats vid förhandlingarna, och att ha ett eget ombud som enbart ser till barnets intressen.

I samband med att barnkonventionen blev lag i Sverige, ställs krav på reformer som stärker barnets rättigheter. Mål om vårdnad, boende och umgänge, berör barnets rättigheter i allra största mån, eftersom de är själva föremålet för tvisten. Rätten att få komma till tals är en

⁹ Bris rapport Lyssna på mig 2014 s. 13.

¹⁰ Se barnet SOU 2017:6 s. 321f.

¹¹ Uttrycket har också kallats *Behovs- och kompetensperspektivet*. Se Kaldal, Anna, Ombud och talerätt för barn i vårdnadstvister, Cederborg, Ann-Christin & Warling-Nerep, Wiweka (red.), Barnrätt – en antologi, Norstedts juridik, Stockholm, 2014, s. 215; och Singer, Anna, Barnets bästa – om barns rättsliga ställning i familj och samhälle, 7 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2019, s. 48; samt SOU 1997:116 s.134 Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.

¹² Sedan införandet av 6 kap. 2 b § FB (se SFS 2021:528) finns en skyldighet att ge barnet möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

central grundprincip i barnkonventionen, och för att denna princip ska tillgodoses krävs att barn erhåller ett eget ombud i vårdnadstvister.

Sammanfattning

Bris ser positivt på arbetet och ambitionen att förbättra barnets rättigheter i utsatta situationer. Trots att det i utredningen återfinns ett flertal förslag som stärker barnets rättigheter, finns även förslag som riskerar att försämra barns situation. Bris understryker även vikten med att vidare utreda möjligheten för ett barn i vårdnadstvist att erbjudas möjligheten till ett eget offentligt biträde vars uppdrag är att tillgodose barnets röst, vilja och åsikt i målet.

Föredragande i ärendet har varit barnrättsjuristen Robin Rocksten.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Magnus Jägerskog', with a stylized, cursive script.

Magnus Jägerskog

Generalsekreterare